

Ruud Hendrickx over het nieuwe *Van Dale* woordenboek: beschrijvend, niet normerend

Bruno Comer

De nieuwe editie van het Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse Taal volgt, met enkele jaren verschil, de evolutie die zich al in het taaladvies voordeed: er wordt onderscheid gemaakt tussen de variëteiten van de standaardtaal. 'Een verschil is natuurlijk dat een advies normerend is, terwijl het woordenboek louter beschrijvend te werk gaat', zegt VRT-taaladviseur Ruud Hendrickx. Als Vlaams hoofdredacteur staat hij mee aan de wieg van deze nieuwe uitgave.

Het gebruik van de Van Dale wordt zo eenvoudig mogelijk gehouden. Wanneer een woord geen label krijgt, wil dat zeggen dat het in heel het taalgebied voorkomt en door iedereen zonder problemen begrepen kan worden. Krijgt het een label, dan betekent dat niet dat het verkeerd is. 'De schrijver wordt wel gewaarschuwd dat de kans bestaat dat andere regio's mogelijk problemen zullen hebben met het begrijpen van zijn tekst', waarschuwt Ruud Hendrickx. 'Betaalkaart' krijgt bijvoorbeeld geen label. Achter 'pinpas' daarentegen komt de vermelding 'NL', waaruit blijkt dat dit woord bijna uitsluitend in Nederland voorkomt. Bij 'bancontactkaart' staat 'BE'. In beide gevallen doet het label enkel een vaststelling, maar blijft het daarbij neutraal.'

Ruud Hendrickx

Twee gelijkwaardige polen

Dit beleid verklaart waarom Engelse woorden ruimschoots in de nieuwe uitgave vermeld worden. 'We willen het gebruik van deze woorden daarmee niet aanmoedigen, maar wijzen erop dat die in het Nederlands voorkomen en leggen er de juiste betekenis van uit zodat de lezer die correct zal gebruiken. Soms gebeurt dit aan de hand van synoniemen waardoor de zoektocht naar een Nederlands equivalent gemakkelijker wordt. Maar we kunnen het ook niet helpen dat 'knowhow' korter is dan 'kennis en ervaring' en dus veelvuldiger gebruikt wordt. En het dient gezegd te worden: in een aantal domeinen zoals techniek, economie en populaire cultuur is alleen een Engelse term voorhanden en kan de gebruiker alleen via een ietwat geforceerde keuze tot een Nederlands woord komen.'

Nieuw is de vermelding 'NL', waardoor de bipolaire visie op het begrip 'standaardtaal' ook in het praktisch gebruik van het woordenboek vervat is. In die visie worden Vlaanderen en Nederland als twee gelijkwaardige polen van het Nederlands beschouwd. 'Net omdat een label beschrijvend en niet normerend is, werd deze vernieuwing vlot aanvaard door de Nederlandse collega's', stelt Hendrickx. 'Bij de kwalificatie van wat precies 'Nederlands-Nederlands' is, zijn we ruim te werk gegaan. Het komt bijvoorbeeld voor dat een woord in Vlaanderen, maar ook in Nederlands-Limburg en Noord-Brabant gemeengoed is. Denk aan het begrip 'plat water'. In een dergelijk geval werd het begrip veelal

als standaardtaal beschouwd en kreeg het geen label. Het valt overigens op dat er nogal wat verschillen zijn tussen het centrum en noorden van Nederland enerzijds en het zuiden van dat land anderzijds.'

De Belgische en Nederlandse varianten verwijzen naar elkaar. 'In de vorige editie kreeg 'applausvervanging' het label 'Belg.' en werd het Nederlandse synoniem 'publiekswissel' als uitleg gegeven', legt de hoofdredacteur uit. 'Bij 'publiekswissel' kon de lezer de definitie lezen en er was geen verwijzing naar 'applausvervanging'. Nu wordt zowel 'publiekswissel' als 'applausvervanging' gedefinieerd en het eerste woord krijgt het label 'NL', het tweede 'BE'. Naast de definitie kan de lezer kennismaken van de variant in het andere deel van het taalgebied.'

'NL' en 'BE' zijn niet de enige labels, er is nog een hele reeks andere zoals 'eufemistisch', 'archaisch', 'beledigend', 'formeel'. Alweer betekent die etikettering niet dat het woord verkeerd is, maar dat je het beter vermijdt in neutraal taalgebruik. Een nieuw label is 'straattaal', waarmee niet zozeer verwezen wordt naar het woordgebruik door een bepaalde sociale klasse, maar eerder naar de taal die je op straat hoort en die niet noodzakelijk gebonden is aan een bepaalde bevolkingsgroep. Jongeren, bijvoorbeeld, kunnen dit soort woorden gebruiken. Ook het Surinaamse Nederlands kreeg de nodige aandacht.

Ruud Hendrickx (Tienen, 1964) studeerde Germaanse filologie en Nederlandse en algemene taalkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven.

Na een korte loopbaan aan de universiteit ging hij in 1990 aan de slag bij de openbare omroep, waar hij in 1998 taaladviseur werd. De VRT is de enige Vlaamse omroep die een voltijdse taalbewaker in dienst heeft.

Hendrickx werkte onder meer aan het Taalcharter, waarin advies en richtlijnen voor het taalgebruik bij de VRT zijn opgenomen en waarin de omroep streeft naar het stimuleren van de standaardtaal, met toevoeging van Vlaamse woorden.

Hij is eveneens actief als lid van het Taaladviesoverleg van de Nederlandse Taalunie. Hij schreef het *Stijlboek VRT* (Van Dale Uitgevers), *Juist!* en *Juist is Juist* (uitgeverij Davidsfonds).

In mei 2009 werd hij aangesteld als Vlaams hoofdredacteur van de *Grote Van Dale*.

aansluiting te laten vinden met de realiteit. Een *Van Dale* mag niet alleen het werk zijn van vertegenwoordigers van de theoretische lexicografie, hoe waardevol hun inbreng ook is. Daarom kreeg ik als taaladviseur van een radio- en televisiestation deze kans. Het is een unieke ervaring en op den duur werd het een tweede natuur om naar allerlei nieuwigheden te zoeken als ik teksten las.'

De digitalisering lost niet alles op. Een computer kan wel nieuwe woorden detecteren, maar geen nieuwe betekenis. 'En ik denk niet dat de artificiële intelligentie daar in de toekomst snel toe in staat zal zijn', denkt de taaladviseur. 'Iets "op Facebook delen" is bijvoorbeeld wat anders dan "een appel delen" en dergelijke nieuwigheden ontdekken is mensenwerk. Ook heel wat definities waren in de opeenvolgende edities onveranderd gebleven en het was soms nodig die aan de huidige tijd aan te passen.'

Digitalisering

De redactie van een nieuwe editie begint niet van nul; er wordt enkel een bestaand gebouw vernieuwd dat in een ver verleden soms erg amateuristisch tot stand gekomen is. 'In veel opzichten zou het gemakkelijker zijn om met een nieuwe, logisch gestructureerde database te beginnen, maar we kunnen of willen het bestaande woordenboek niet vernietigen', stelt Hendrickx. 'Taal is een onderdeel van een voortdurend veranderende werkelijkheid en om die wijzigingen te vatten was de vorige editie onze leidraad. Een groot probleem was om de woorden die karakteristiek zijn voor Nederland in de bestaande editie op te sporen. De synoniemen die in de vorige editie opgegeven werden als verklaring voor de 'Belgische' woorden, waren een belangrijk aanknopingspunt. De kans was immers groot dat het synoniem een typisch Nederlands woord was. Maar voor het overige kwam daar veel speurwerk aan te pas.'

En natuurlijk was de digitalisering een belangrijk hulpmiddel. 'De woorden uit krantenartikels, romans en allerlei andere teksten die we onderzochten en die de software niet herkent omdat ze niet in *Van Dale* voorkomen, rollen zo uit de computer. En dan rijst de vraag of het nieuwe woord een eendagsvlieg is of niet', definieert Hendrickx het probleem. 'Als vuistregel geldt dat het woord gedurende een drietal jaren regelmatig moest voorkomen. Ik vermoed dat begrippen als 'Turteltaks', 'Freyafactuur' of 'sjoemelsoftware', die momenteel veel genoemd worden, over enkele jaren verdwenen zullen zijn. Dat lijken me gelegenheidswoorden, maar zeker is dat niet. Van 'selfie' had ik meteen de indruk dat het zou blijven bestaan. Onzeker ben ik over het gebruik van de uitgang 'o' om zich wat neerbuigend over een bepaalde groep mensen uit te drukken: de 'trado's', de 'culturo's' of de 'socio's'. Die moet ik in de gaten houden', glimlacht hij. Hij is de eerste hoofdredacteur van *Van Dale* die geen doctorstitel heeft. 'Dat past in de tendens om het woordenboek zo veel mogelijk

Ruud Hendrickx over de standaardtaal

De standaardtaal is het enige register van het Nederlands dat geschikt is om voor een zo groot mogelijk publiek te gebruiken zonder dat je aandacht naar de taal trekt in plaats van naar de inhoud. Standaardtaal is het neutraalste. Gebruik je iets anders, dan zal eerder je taalgebruik opvallen dan wat je aan het zeggen bent. En dat moet je vermijden. (Interview in *De Standaard*, 23 mei 2009)

Ruud Hendrickx over tussentaal bij de VRT

De kijker ziet ook het verschil tussen de kok Jeroen Meus, die geen vlekkeloos Nederlands hoeft te spreken, en een nieuwsanker. Die laatste gebruikt altijd standaardtaal. In bepaalde fictiereeksen kan daar wel van worden afgeweken. Maar ook hier is het VRT-taalbeleid duidelijk: fictie voor kinderen wordt met bijzondere aandacht voor de standaardtaal gemaakt. (Interview in *De Bond*, 20 januari 2012)

Verrassend goede verkoop

De gedigitaliseerde versie is uitgerust met een wiki-functie die de diverse reacties probleemloos tot bij de redactie loodst. Suggesties en correcties zijn immers altijd welkom. 'Wie de gedigitaliseerde *Van Dale* consulteert, beschikt over talrijke zoekmogelijkheden terwijl je de papieren versie alleen alfabetisch kan raadplegen', vult Hendrickx aan. Toch is de uitgever aangenaam verrast door de goede verkoop van het klassieke volume in drie delen. 'Blijkbaar raadplegen de mensen het vertrouwde boek toch nog liever op de manier zoals ze dat al jaren gewoon zijn. En op de Antwerpse boekenbeurs bleven veel jongeren stilstaan bij de stand waar het woordenboek gepresenteerd werd. Het dikke woordenboek zoals het sinds 1864 bestaat, maakt nog steeds indruk.'

De hoofdredactie stond in voor de algemene supervisie en de algemene taal, zeg maar hethuis-, tuin- en keuken-Nederlands. 'We hebben veel herlezen en herschreven', zegt Ruud. Voor specifieke domeinen, zoals de sportjournalistiek, scheikunde of medisch taalgebruik, werd een beroep gedaan op specialisten. Belangrijk was ook de bureauredactie, die alle teksten klaarstoomde voor publicatie en voor het nazicht zorgde op het vlak van grammatica en spelling. Die collega's onderhouden het contact met de redacties van de vertaalwoordenboeken, want de publicatie van de nieuwe *Van Dale* heeft uiteraard gevolgen voor de vertaalwereld.'

Het intensieve werk aan de nieuwe versie van het woordenboek heeft de algemene kijk van onze gesprekspartner op de evolutie van het Nederlands bevestigd. 'In de schrijftaal groeien de Nederlandse en Vlaamse varianten van de standaardtaal naar elkaar toe', zegt hij. 'We lezen probleemloos elkaars kranten en romans. Nu Nederlandse kranten in Belgische handen zijn terechtgekomen en er meer samenwerking komt bij de redacties, zal die tendens waarschijnlijk nog toenemen. Nu al worden stukken van Nederlandse journalisten in Vlaamse kranten gepubliceerd en omgekeerd. De lezer merkt amper het verschil. Natuurlijk: Nederland 'waarschuwt' en Vlaanderen 'verwittigt', maar uiteindelijk omvatten die verschillen maar een beperkte groep woorden die procentueel nauwelijks een fractie van het algemene taalgebruik uitmaakt. In de gesproken taal is er wel meer verschil, maar ik wijs er toch op dat er bij de televisie nog veel kinderreeksen worden uitgewisseld. Bovendien zijn er altijd al verschillen in uitspraak geweest. Verwar die ook niet met culturele verschillen, die zich evenzeer binnen de landsgrenzen van België en Nederland voordoen. Maastricht en Amsterdam zijn totaal andere steden.'

” Bij de kwalificatie van wat precies 'Nederlands-Nederlands' is, zijn we ruim te werk gegaan. Het komt bijvoorbeeld voor dat een woord in Vlaanderen, maar ook in Nederlands-Limburg en Noord-Brabant gemeengoed is. Denk aan het begrip 'plat water'. In een dergelijk geval werd het begrip veelal als standaardtaal beschouwd en kreeg het geen label. Het valt overigens op dat er nogal wat verschillen zijn tussen het centrum en noorden van Nederland enerzijds en het zuiden van dat land anderzijds.

” De digitalisering lost niet alles op. Een computer kan wel nieuwe woorden detecteren, maar geen nieuwe betekenissen. En ik denk niet dat de artificiële intelligentie daar in de toekomst snel toe in staat zal zijn.

” Natuurlijk: Nederland 'waarschuwt' en Vlaanderen 'verwittigt', maar uiteindelijk omvatten die verschillen maar een beperkte groep woorden die procentueel nauwelijks een fractie van het algemene taalgebruik uitmaakt.